

dystopioiden kuvausten kanssa. On sanottu, että kukin aika kirjoittaa historian uusiksi. Kriittisen kirjallisuushistorian on kuitenkin hyvä olla tietoinen tästä perspektiivisidonnaisuudesta.

KIRJALLISUUS

Ahmala Antti 2016: *Miten tulla sellaiseksi kuin on? Autenttisuus ja itsestä vieraantuminen Joel Lehtosen varhaistuotannossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ahmala Antti 2017: ”Nyky aika ja viimeinen ihminen: antimoderniudesta Antti Nylénin esseistiikassa.” *Avain* 4/2017: 4–19.

Kirjoittaja

Pirjo Lyytikäinen, FT, professori, Helsingin yliopisto, kotimainen kirjallisuus (pirjo.lyytikainen[at]helsinki.fi)

VIOLA ČAPKOVÁ

Autenttisuus, (anti)modernius ja dekadenssi: Joel Lehtosen varhaistuotannon monipuolista analyysia

Antti Ahmala: Miten tulla sellaiseksi kuin on? Autenttisuus ja itsestä vieraantuminen Joel Lehtosen varhaistuotannossa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos, 2016. 232 s.

Antti Ahmalan väitöskirja on erittäin tervetullut kontribuutio Joel Lehtonen -tutkimukseen ja ensimmäinen laaja tutkimus Lehtosen symbolistis-dekadentista varhaistuotannosta, joka on ollut Lehtosen myöhemmän tuotannon katveessa. Kuten johdannossa tuodaan esiin, ”Lehtonen tunnetaan parhaiten uusnaturalistina ja erityisesti – – *Putkinotko*-sarjan tekijänä” (s. 5). Vaikka Lehtosen 1900-luvun alussa ilmestyneitä tekstejä eli *Permiä* (1904), *Paholaisen viulua* (1904), *Villiä* (1905) ja *Mataleenaa* (1905) on aikaisemmassa tutkimuksessa käsitelty symbolismin, dekadenssin ja nietzscheläisyyden valossa, vasta Ahmala perehtyy näihin teosten aspekteihin kokonaisen monografian verran, mikä on hyvin ilahduttavaa. Ahmala keskittyy nietzscheläiseen kysymyk-

seen eksistentiaalisesta autenttisuudesta ja itsestä vieraantumista, joka on yksi vuosisadan vaihteen (eikä vain sen) taiteellis-filosofisten diskurssien keskeisiä kysymyksiä. Se kytkeytyy suoraan keskusteluihin – nykytermein ilmaistuna – subjektiudesta ja identiteetistä sekä ihmisen paikasta maailmassa ja yhteiskunnassa. Lehtosen tuotannon yhteydessä aihe liittyy myös 1800- ja 1900-luvun vaihteen esteettis-filosofisiin sekä yhteiskunnallisiin debatteihin. Kysymys ”autenttisuudesta minästä” kuuluu luovuuden ja taiteilijuuden aiheisiin, mihin viittaavat esimerkiksi venäläinen käsite *жизнетворчество* (*life-creation, elämäntaide/elämänluominen*) sekä Ahmalan huomion kohteina olevat Nietzschen ajatukset ”itsensä luomisesta” ja elämän oikeuttamisesta esteettisenä ilmiönä.

Vaikka Lehtosen varhaisteosten henkilöhaamojen subjektiutta on aikaisemmassa tutkimuksessa (varsinkin Pirjo Lyytikäisen tutkielmassa) tuotu esiin, monografian puitteet ovat mahdollistaneet tekijälle Lehtosen varhaistuotannon autenttisuuden ja laajemminkin minuuden problematiikan valaisemisen filosofisessa kehikossa sen kaikessa kompleksisuudessa. Autenttisuuden ja vieraantumisen aihe mahdollistaa myös keskittymisen yhteen *fin de siècle*n perustavanlaatuisista ristiriidoista. Aiheessa nimittäin kietoutuvat yhteen toisaalta nietzscheläinen oman itsensä vapaa luominen ja siihen liittyvät ”uskollisuus itselleen” eli autenttisuus ja ”eheys”, toisaalta dekadentin vieraantuneisuuden, pessimismin, fragmentaarisuuden, ”pirstaleistuneisuuden” ja *ennuïn* tunteet. Lisäksi muutamien autenttisuuden piirteet kuten individualismi ja kapina porvarillista moraalista vastaan yhdistävät dekadenssin ja nietzscheläisyyden, joten aihe sallii myös nietzscheläisyyden, dekadenssin ja moderniteetin notorisen vaikean suhteen tarkastelun.

Ahmalan hienovaraisista ja problematisoivista mutta selkeästi eksplikoiduista analyyseista ja niihin pohjautuvista tulkinnoista nousee uutta tietoa sekä tarkasteltavasta aiheesta että Lehtosen (varhais)tuotannosta. Samalla esille tulee uudella tavalla Lehtosen varhaisteksteille ominainen *ambivalenssi*, joka on yksi *fin de siècle*n perusmoduksista. Lisäksi Ahmalan analyysit ja tulkinnat, jotka kytkeytyvät ajankohdan kirjallisuus- ja kulttuurihistorialliseen kontekstiin ja hyödyntävät laajoja intertekstuaalisia suhteita, saavat lukijan pohtimaan yleisempiä, edelleenkin relevantteja ja ajankohtaisia esteettis-filosofisia kysymyksiä. Konteksteihin, interteksteihin ja subteksteihin kuuluu hyvin laaja kirjo tekstejä. Niiden mukaan tuomisen relevanttius tuntuu kaikissa tapauksissa perustellulta. Kuten Ahmala huomauttaa ”Lukemisen metodisissa lähtökohdissa” (luku 1.2), Nietzschen suorien vaikutteiden osoittaminen tutkimuksessa ei ole keskeistä. Nietzscheläisyyttä Lehtosen varhaistuotannossa lähestytään sekä *influenssin* että *konfluenssin* käsitteiden avulla, mikä on Nietzschen kaltaisen ajattelijan tapauksessa hyvin hedelmällinen tapa, samoin kuin Lehtosen ja muiden, sekä suomalaisten että ulkomaalaisten kirjailijoiden ja ajattelijoiden tekstien asettaminen dialogiseen suhteeseen. Vaikka primääri konteksti on filosofis-kirjallinen, Ahmala huomioi myös henkilöhaamojen ja niiden kautta 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ihmisen *sosiaalisen identiteetin*, joka nousee esiin esim. kasvatuksen kritiikissä (vars. luku 6 ja 7). Poliittisen allegorian merkitystään ei unohdeta. Lisäksi muistetaan

teosten yhteydet kirjailijan elämään, vaikka etupäässä vain alaviitteissä (esim. tietenkin *Mataleenan* analyysissä luvussa 7). Se tuntuu hyvin sopivalta, onhan Lehtosen elämän ja teosten kytköksiä valaistu perusteellisesti Pekka Tarkan *Joel Lehtonen* -elämäkerrassa. Toisaalta on vaikea unohtaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen *elämäntaiteen/elämänluomisen* yhteydessä kirjailijan omaa elämää ja omaa minää kokonaan.

Ahmalan väitöskirja koostuu yhteensä kahdeksasta osiosta: johdannosta, kuudesta käsittelyluvusta ("Nietzscheläinen autenttisuus", "Traaginen tahtoihminen Permissä", "Vapauden saarna ja siveellinen järjestys *Paholaisen* viulussa", "Degeneraatio ja särkyvä minuus *Paholaisen viulussa* ja *Villissä*", "Väsynyt romantikko *Villissä*", "Minuutensa kertoja *Mataleenassa*") ja loppuluvusta. Johdannossa esitellään tutkimusongelmaa ja teoreettis-metodologisia lähtökohtia, joista hyvin tärkeitä ovat viime vuosikymmenien *autenttisuuden* tarkastelut (Taylor, Ferrara, Golomb, Guignon). Alaluvussa "Moderniteetti ja autenttisuuden ongelma" (I.1), joka on onnistunut johdatus väitöskirjan aiheeseen ja esittelee sen kompleksisuutta, tuodaan esiin myös autenttisuuden filosofian laajemmat puitteet sekä ko. ajatteluun liittyvät yleisemmät filosofiset ongelmat kuten mm. *autenttisuuden, eksistenssin ja essentian* suhteet. Tutkimus kehystetään autenttisuuden ja vieraantuneisuuden ajattelun historiaan ja tuodaan esiin moderniteetille ominaista kriisin ja vieraantuneisuuden kokemusta sekä ambivalenssia, johon sisältyi lopun ja uuden alun tunnelmien sekoittuminen. Nietzschen elämänfilosofian tärkeyden korostaminen on tässä suhteessa paikallaan, eiväthän kaikki autenttisuus-ajattelijat käy dialogia Nietzschen kanssa. Toinen luku, "Nietzscheläinen autenttisuus", on perusteellinen johdatus autenttisuuden problematiikkaan Nietzschen ajattelun puitteissa. Lehtonen-tutkimuksen yhteydessä Ahmala lähtee Esko Ervastin ja Pirjo Lyytikäisen tarkasteluista, joissa Lehtosen varhaistuotantoa on luonnehdittu nietzscheläiseksi ja dionyysiseksi dekadenssiksi; lisäksi työssä huomioidaan symbolististen, dekadenttien ja naturalististen elementtien yhteenkietoutuminen suomalaisessa kirjallisuudessa ja konkreettisesti Lehtosen varhaistuotannossa.

Edellä mainitsemani keskeisten termien lisäksi Johdannossa mainitaan myös kiistanalainen "(kansallinen) uusromantiikka" -termi. Ahmala tuo esille termin "puolustuksen" Tarkan Lehtonen-biografiassa, mutta yhtyy Lyytikäisen esittämään kritiikkiin. Tästä aiheesta olisi kiinnostavaa lukea lisää, esim. pohdintaa siitä, miten termiä voisi käyttää kriittisesti, ei välttämättä poissulkevasti suhteessa dekadenssiin ja muihin vahvasti eurooppalaisiin/ranskalaisiin ilmiöihin viittaaviin käsitteisiin. Lehtosen varhaistuotanto ja sen "kansallis- ja paikallisromanttiset elementit" antavat oivan mahdollisuuden tällaiselle pohdinnalle: sen osoittavat varsinkin Ahmalan *Permin* ja *Mataleenan* luennat väitöskirjan 3. ja 7. luvussa.

Käsittelyluvut koostuvat aiemmin mainituista monipuolisista ja sensitiivisistä analyyseistä, joissa päätelmät nojaavat selkeästi tekstuaaliseen evidenssiin. Niissä tuodaan esiin nietzscheläisyyden, dekadentin (symbolistis-dekadentin, naturalistis-dekadentin) tyylin sekä Lehtosen tekstien nyansseja ja ristiriitaisuuksia ja pohditaan niiden suhdetta minuuden ja autenttisuuden problematiikkaan. Ahmala ei unohtanut henkilöihahmojen,

niiden minuuksien ja minuuksiin liittyvän autenttisuusproblematiikan sukupuolittuneisuutta, vaikka tutkimus ei ole päälähtökohtaisesti feminististä tutkimusta tai sukupuolentutkimusta. Minuuden, identiteetin ja ”ihmisyden” feminiiniset ja maskuliiniset piirteet sekä koko ”uuden ihmisen” monimuotoisen ideaalin sukupuolittuneisuus kuuluvat 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ydinproblematiikkaan. Käsittelyluvuissa tarkastellaan monia muitakin (*fin de siècle*n ajatusmaailmassa sekä yleisemmin) ”isoja” aiheita ja motiiveja kuten perinnöllisyyttä, ”veren ääntä”, degeneraatiota, predestinaatiota, atavismia, primitivismiä, diletantismia ja passioita sekä sellaisia dikotomioita kuten maaseutu–kaupunki, luonto–kulttuuri, ruumis–sielu. Joitakin näistä dikotomioista käsitellään ja valaistetaan yksittäisissä analyyseissä hyvin syvällisesti, erilaisista näkökulmista ja erilaisissa intertekstuaalisissa yhteyksissä. Hyvin oivallisia ovat Ahmalan havainnot ja tulkinnat Lehtosen ironiasta, dekadenssille ja Nietzscheille tyypillisestä retorista keinosta, joka kohdistuu usein halveksittuihin ”kahvi-hurskaksiin” poroporvareihin, klerikaaleihin ja ”järki-ihmisiin” mutta myös demonisiin voimaihmiisiin ja ”kuvitteluhulluihin”. Kuten tekijä toteaa, tässä voi nähdä yhtymäkohtia Lehtosen myöhäisempien teosten ironiaan. Retoristen trooppien (ironia, metafora) lisäksi Ahmala tarkastelee oivaltavasti myös tunteiden tai affektien, kuten häpeän, merkityksiä. Monitasoisten analyysien ja tulkintojen perusteella loppuluvun johtopäätökset, kuten ambivalenssin korostaminen ja Lehtosen varhaistuotannon uusien piirteiden ja aspektien esiin nostaminen, tuntuvat kaikki perustelluilta.

Antti Ahmalan monografia on dialoginen sanan laajassa ja hyvin positiivisessa merkityksessä. Se huomioi sekä vanhemman että uusimman tutkimuksen, jonka kanssa se jatkuvasti ja hedelmällisesti keskustelee, välillä poleemisesti – vrt. esim. Ervastian *Permin* luennan kritiikki. Ahmala käyttää luovasti ja monipuolisesti valitsemaansa teoreettis-metodologista apparaattia, analysoi ja tulkitsee kaunokirjallisia tekstejä suhteessa filosofiseen problematiikkaan yksinkertaistamatta jälkimmäistä mutta samalla muistamalla primääriaineiston kirjalliset ominaisuudet eli sen *kirjallisuudellisuuden*. Näinkin se tekee oikeutta *fin de siècle*n tavalle joissakin yhteyksissä häivyttää, toisissa taas tuoda esiin rajat kirjallisuuden, esseistiikan ja filosofisen kirjoittamisen välillä.

Työn kysymyksenasettelu on mitä ajankohtaisin. Ahmala ei tee rinnastuksia nykyaikaan, mutta kuten hän itse toteaa, jo pelkkä tutkimusaihe on sinänsä poliittinen teko. Olen sitä mieltä, että tieteellisessä tekstissä ei tarvitse selostella pitkään omaa tutkijapositioniaan eikä muutenkaan kiinnittää eksplisiittisesti huomiota omaan itseensä kirjoittajana ja tutkijana – kaikki nämä käyvät hyvässä tutkielmassa ilmi epäsuoraan eli kuten Ahmala sanoo: ”– kiinnostavimmat tulkinnat oikeastaan syntyvät tutkijan omaksuman historiallisen perspektiivin myötä arvottavia näkökulmia pois sulkematta.” Sellaiset (arvottavat näkökulmat) löytyvät esim. luvusta ”Väsänyt romantikko Villissä”, jossa nostetaan esiin monen dekadentin kirjailijan sekä Nietzscheen antidemokraattinen sanoma ja viitataan niitä koskeviin, edelleenkin ajankohtaisiin debatteihin. Sama koskee tekijän ajatuksia antimoderniudesta, jotka työssä nousevat esiin ja joihin ikään kuin huipentuvat väitöskirjan johtopäätökset. Näitä ajatuksia on Ahmala jo päässyt kehittämään post-doc-tutkimuksessaan. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avaimessa*

(4/2017) julkaisemassa artikkelissaan Ahmala pohtii antimoderniuden nykyisiä variaatioita Antti Nylénin esseistiikassa. Jäämme odottamaan mielenkiinnolla lisää Ahmalan analyysistä tästä tärkeästä aiheesta.

Kirjoittaja

Viola Čapková, Dos. FT, Turun yliopisto (viocap[at]utu.fi)

KRISTINA MALMIO

Sotien välisen ajan konttoristit fokuksessa

Eva E. Johansson: Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur. Åbo: Åbo Akademi, 2017. 152 s.

Eva E. Johanssonin väitöskirja *Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur* (2017) tarkastelee vuosien 1924–1940 välisenä aikana ilmestyneitä suomenruotsalaisia romaaneja ja novelleja, jotka kuvaavat konttorityötä ja konttoristeja. Tutkimusaineistoon kuuluvat May Hartmanin, Ingrid Qvarnströmin ja Anna Bondestamin romaanit *Bara en kontorsflicka* (1924), *En gedigen flicka* (1930) ja *Fröken Elna Johansson* (1940) sekä Allan Tallqvistin romaani *Stålets sång* (1936). Lisäksi Johansson analysoi novelleja ”Gideon Lundströms frimärken” (Margit Niininen, *Sökare och syndare*, 1931), ”Deklaration” ja ”Ett småstadsöde” (Ingegerd Lundén, *Barn, kvinnor och tjänstefolk*, 1937), ”Josef och Sussan” (Elmer Diktonius, *Medborgare. Andra delen*, 1940) ja ”Standard” (Ralf Parland, *Dusch*, 1934). Tekstit kertovat sotien välisen ajan Suomesta, ja niiden keskeisiä miljöitä ovat kaupunki ja konttori. Ne ovat voittopuolisesti realistisia, naispuolisten kirjailijoiden kirjoittamia, ja ne kuvaavat modernien, itsensäelättävien naisten kohtaloita ja suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumista. Suomenruotsalaisen ”konttoriromaanigenren” edeltäjät löytyvät 1800-luvun lopun anglosaksisesta kirjallisuudesta ja ruotsalaisen kirjailijan Elin Wägnerin romaanista *Norrullsligan* (1908), joka on lajin tunnetuin pohjoismainen edustaja. Diktoniuksen ja Bondestamin tekstejä lukuun ottamatta aineistoon kuuluvia teoksia ei juuri ole tutkittu. Konttoriromaaneja ilmestyi sotienvälisenä aikana myös suomen kielellä. Konttorityö on yksi suomalaisen yhteiskunnan nykyaikaistumisen muoto ja sen yleistyessä kirjallisuudessa esiintyvät kuvaukset konttorityöstä ja konttoristeista lisääntyivät.

Johanssonin työn keskeinen motiivi on kirjallisuushistoriallinen ja feministinen: modernismin suosion seurauksena realismi on käsitteenä